

УДК 373.2(477)“18”

Літіченко О.Д.,

викладач кафедри дошкільної освіти

Педагогічного інституту

Київського університету імені Бориса Грінченка, аспірантка;

Шинкар Т.Ю.,

викладач кафедри дошкільної освіти

Педагогічного інституту

Київського університету імені Бориса Грінченка,

аспірантка

ДОШКІЛЬНЕ ВИХОВАННЯ В УКРАЇНІ: ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТКУ У 20–80-ті роки ХХ століття

У статті розглянуто історію становлення системи дошкільної освіти в Україні у 20–80-ті роки ХХ ст. Схарактеризовано особливості розвитку суспільного дошкільного виховання. Означено період вивчення його як науки та освітньої ланки. Розглянуто розвиток організації методичної роботи у дитячих садках.

Ключові слова: дошкільне виховання, організація методичного супроводу, дитячий садок.

Постановка проблеми. Дошкільна освіта як складова загальної системи освіти на сучасному етапі розвитку набула особливої ваги у зв'язку зі зміцненням статусу дитинства в суспільстві. Про це свідчить підвищення уваги науковців до особистості дитини та дитячої субкультури, поява нових законодавчих документів, що зумовлюють ціннісне ставлення до цього періоду розвитку особистості. Стрімкий розвиток системи суспільного дошкільного виховання, перебудова у сучасній освіті України визначає необхідність дослідження педагогічного досвіду з історії дошкільної педагогіки для вивчення, виокремлення і модернізації позитивних ідей організації та планування роботи в дошкільних навчальних закладах.

Аналіз наукових досліджень. Науковий інтерес до зазначеної проблематики привертав увагу багатьох дослідників. Окремі аспекти історії розвитку дошкільного виховання розглядали Л. Артемова, З. Борисова, І. Улюкаєва, Т. Степанова. У своїх пра-

цях науковці переважно приділяли увагу першій половині ХХ ст. Так, О. Бондар, С. Дітковська, І. Перепелюк, Г. Рого, Т. Головань та ін. розглядали регіональний аспект розвитку дошкільного виховання; О. Коваленко, О. Венгловська, Т. Куліш та ін. — внесок окремих персоналій у теорію та практику роботи з дітьми дошкільного віку. Найбільш повно основні історичні віхи розвитку системи суспільного дошкільного виховання розкрито у роботах І. Улюкаєвої. Проте вони надають лише загальну цілісну картину цього процесу, а тому потребують у подальших дослідженнях конкретизації низки значущих моментів для сучасної теорії та практики дошкільної освіти.

Мета статті — схарактеризувати особливості розвитку системи дошкільної освіти в Україні у 20–80-ті роки ХХ ст.

Виклад основного матеріалу. Після подій Першої світової та громадянської війн сім'я не мала можливості забезпечувати якісне виховання дітей, оскільки жінки мусили брати активну участь у розбудові та відновленні промисловості держави. Збільшилась кількість безпритульних дітей, дітей-сиріт. Саме в цей час система народної освіти почала підпорядковуватися державним органам влади.

Державна політика у сфері освіти спрямовувалась на масове створення дитячих будинків для дітей віком 3–15 років. Проте економічний занепад в країні не дав можливості об'єднати в єдиний навчально-виховний заклад всі існуючі на той час дошкільні установи, тому продовжували існувати освітні заклади, де здійснювалось виховання і навчання дітей саме дошкільного віку.

Наукові джерела свідчать про значний внесок вітчизняних педагогів (С. Русова, Н. Лубенець, О. Дорошенко, Я. Чапіга) у розвиток дошкільного виховання на початку ХХ ст. Проте їхні здобутки поступово були викоріненні з практики дошкільного виховання через прихід нової влади.

Із становленням молодого Радянського держави у 20–30-х роках ХХ ст. відбувався активний пошук шляхів побудови ефективної діяльності дитячих установ, що супроводжувався створенням відповідних наукових інститутів та секторів (Інститут народної освіти, 1920; Вищі трирічні педагогічні курси імені Б.Д. Грінченка, 1922; Український науково-дослідний інститут педагогіки, у складі якого створено сектор дошкільного виховання, 1926), впроваджен-

ням у практику перших методичних інструкцій та рекомендацій («Організаційні поради в справі позашкільної і дошкільної освіти», 1918; «Организация массовой методической работы по дошкольному воспитанию», 1932; Положение о дошкольном инструкторе, 1935; «Указание к организации и содержанию методического руководства детскими садами», 1937), розробкою керівництв для вихователів та програм виховання дітей дошкільного віку («Дошкільне виховання», 1918; «У дитячому садку», 1919; «Дитячий садок», 1920; «Теорія і практика дошкільного виховання», 1924; «Теорія і практика дошкільного виховання», 1927; «Програма для дошкільних закладів», 1932; «Програма для дошкільних закладів», 1934; «Керівництво для вихователя дитячого садка», 1937).

У час становлення та розвитку системи суспільного дошкільного виховання в країні над змістом дошкільної освіти та технологіями його впровадження послідовно працювали: С. Русова, О. Дорошенко, Є. Аркін, Є. Тихеева, Є. Флеріна, Д. Менджерницька та ін. [1; 2; 3].

Період 1920–1930-х років характеризувався остаточним утвердженням радянської влади в Україні та становленням радянської системи суспільного дошкільного виховання. Це був період введення обов'язкового дошкільного виховання, ґрунтовної розробки змісту дошкільної освіти. На першій Всеукраїнській нараді з народної освіти (1920) було прийнято модель системи освіти України. Відділ народної освіти було поділено на підвідділи, одним із яких був дошкільний [2].

Значний вплив на розвиток теорії та практики суспільного дошкільного виховання в Україні справляли Всеросійські з'їзди з дошкільного виховання. Українські делегації брали участь у роботі всіх чотирьох з'їздів (1919, 1921, 1924, 1928). Прийняті на них рішення, постанови, як правило, враховувалися українськими педагогами в реальній роботі. Слід зазначити, що на цих з'їздах обговорювалися питання концептуального характеру і нерідко їх рішення вели до значних змін у змісті та організації дошкільного виховання [4].

Зусилля науковців того часу були спрямовані на конкретизацію змісту та визначення форм організації діяльності дітей у дитячих садках. Так, у 1922 р. вийшла праця О. Дорошенко «Дитячий садок», у якій автор розглядала питання організації навчання та ви-

ховання дітей в дитячих садках. Ця книга використовувалась вихователями як методичний посібник [4].

Слід зазначити, що дошкільне виховання у 20–30-ті роки ХХ ст. — це переживало період становлення. Упродовж одного десятиліття тричі суттєво змінювались основні програмні документи. Саме цей період представлений працями українських фундаторів дошкільної педагогіки, серед яких були такі видатні педагоги, як: А. Гендріхівська, О. Дорошенко, С. Русова, І. Соколянський, В. Чередніченко, Е. Яновська та ін. [1]. Науково-методичний сектор Наркомпросу УРСР та секція дошкільного виховання Українського науково-дослідного інституту педагогіки розробили й видали великим тиражем низку методичних посібників для вихователів щодо організації роботи в дитячих садках. У 1931 р. почав видаватися науково-методичний журнал «За комуністичне виховання дошкільника». У ньому друкувалося багато матеріалів про організацію різних типів закладів суспільного дошкільного виховання. Журнал значною мірою сприяв підвищенню методичного рівня організації роботи дитячих садків.

Однією з особливостей того часу було й те, що українська педагогічна думка була складовою радянської педагогіки. Окремі вчені російської педагогічної науки зробили вагомий внесок в історію вітчизняної педагогічної науки (Є. Тихеева, Є. Фльоріна, Л. Шлегер, Н. Сакуліна, Ю. Аркін та ін.). Їхні здобутки активно використовувалися в практиці роботи дошкільних закладів України.

Впродовж 20–30-х років ХХ ст. здійснювався інтенсивний розвиток закладів із підготовки дошкільних працівників: Інститут народної освіти, Вищі трирічні педагогічні курси, педагогічні технікуми, педагогічні факультети інститутів соціального виховання, міжрайонні педагогічні курси. Крім стаціонарних відділень відкривалися заочні та вечірні відділення. У середині 1920-х років в Україні діяли три інститути з підготовки фахівців з дошкільного виховання — в Києві, Харкові та Одесі. У зв'язку з реорганізацією та розвитком суспільного дошкільного виховання на початку 1930-х років відкриваються педагогічні технікуми, у яких здійснювали підготовку вихователів дошкільних установ, та педагогічні (дошкільні) факультети інститутів соціального виховання, у яких готували організаторів освітнього процесу для дошкільних закладів. У навчальних планах підготовки фахівців для дошкільного ви-

ховання серед профільних предметів з'явився курс «Організація і планування дошкільної справи». Існувало також і заочне інструктування вихователів через радіомовлення (1931–1933) [3; 4].

У період 1933–1934 рр. відбувалися реформи в освітній сфері, наслідками яких стало остаточне впровадження в соціалістичних республіках державної уніфікованої загальносоюзної моделі освіти (1936). Кінець 30-х років ХХ ст. — період, коли в результаті напружаних науковців та практиків були закладені організаційно-змістові засади організації роботи, затверджене «Керівництво для вихователів дитячого садка» (1938), в якому було сформовано теоретичні, організаційні та методичні основи діяльності дошкільних навчальних закладів в Україні. У 1939 р. відбулося возз'єднання українських земель з остаточною ухвалою сталих для п'ятнадцяти республік теоретичних, організаційних і методичних основ діяльності закладів дошкільного виховання на наступних 50 років.

Велика Вітчизняна війна призупинила стрімкий розвиток дошкільного виховання, що стало тяжким випробуванням для всієї країни. Проте все ж система дошкільного виховання функціонувала, багато в чому завдяки ентузіазму її працівників. Як зазначають вчені, низку постанов та методичних листів було прийнято у воєнні роки для підтримки дітей та роботи вихователів. Так, Т. Степанова виділяє 2 етапи в діяльності дошкільних закладів у період з 1941 по 1944 роки. Перший (1941–1942) визначався боротьбою з бездоглядністю та піклуванням про здоров'я дітей, посиленням уваги за вихованням дітей, евакуйованих з районів, у яких велися воєнні дії. Другий (1943–1944) — етап відбудови та розширення мережі дитячих садків. Навіть в умовах війни фахівці намагались здійснювати виховання дітей згідно з довоєнними завданнями. Аналіз архівних матеріалів засвідчує, що в цей період відбулося призупинення науково-методичної роботи з дітьми дошкільного віку, оскільки на перший план висунулися завдання збереження життя і здоров'я дітей [6].

У 50-х роках ХХ ст. з післявоєнним розвитком суспільства поживалася та активізувалася дошкільна справа. На початкових етапах розбудови мережі дошкільних закладів на перший план висувалося завдання щодо забезпечення базових потреб дітей (харчування, медичний догляд, створення матеріальних умов), а методичному супроводу освітнього процесу достатньої уваги не приді-

лялося. Акцент ставився на здоров'язбереженні дітей та фізичному вихованні.

Проте з поліпшенням ситуації в країні та забезпеченням дошкільних установ необхідною матеріальною базою, посилилася увага до методичного забезпечення навчально-виховного процесу. Вкрай важко було здійснювати методичну роботу в дитячих садках України, оскільки були відсутні в достатній кількості кваліфіковані вихователі, які б могли елементарно забезпечити навчально-виховний процес, а також інспекторів методичних кабінетів, які організовували цю роботу. Згідно з постановою Ради народних комісарів СРСР № 33 від 9 січня 1944 р. у всіх облВНО були поновлені сектори дошкільного виховання зі штатом від 3 до 5 осіб. Однак у 1954 р. у зв'язку зі скороченням штатів за останні роки в секторах дошкільного виховання більшості облВНО залишилося лише по 1 працівнику. «Зараз очолює методичне керівництво роботою дитсадків в області один методист при обласному інституті кваліфікації вчителів» [7]. Така ситуація спостерігалась по всій території УРСР в містах та селах — вимушена економія на ставках інспекторів методичних об'єднань у кожному районі унеможлилювала якісний методичний супровід та контроль за якістю дошкільного виховання.

Значною допомогою для педагогічних працівників стало відновлення фахового науково-методичного журналу «Дошкільне виховання» (1951), оскільки публікації, вміщені в ньому, сприяли підвищенню рівня методичної роботи. З 1 січня 1957 р. розпочав працювати Центральний науково-методичний кабінет дошкільного виховання, що став центром підтримки працівників галузі з питань розробки та впровадження методичного забезпечення освітнього процесу в дошкільних закладах [8].

З доповідних записок до Ради міністрів ЦК КП України про стан та заходи поліпшення роботи в дитячих установах з дошкільного виховання за 1958 р. знаходимо довідку, в якій зазначається не лише підвищення статусу дошкільного виховання як початкової ланки освіти радянського громадянина, а й проголошується прирівнювання вихователів до учителів за статусом та заробітною платою.

Пріоритетність завдань дошкільного виховання розміщувалася таким чином — фізичне, розумове, моральне і художнє вихован-

ня. «Особое внимание в детских садах уделяют трудовому воспитанию. Детям прививают навыки самообслуживания, элементарные трудовые навыки по уходу за растениями и животными в уголке природы» [9, арк.1], що було пов'язано з прийняттям закону «Про зміцнення зв'язку школи з життям та про подальший розвиток системи народної освіти в СРСР» (1958) та постановою «Про заходи щодо подальшого розвитку дитячих дошкільних установ, поліпшення виховання та медичного обслуговування дітей дошкільного віку» (1959) в Українській РСР. Таким чином було утверджено новий етап в розвитку системи освіти, зокрема і дошкільного виховання.

У 1960-х роках прийняті закони та постанови стали поштовхом до активних досліджень у галузі дошкільного виховання. Особлива увага приділялася саме трудовому вихованню дітей дошкільного віку. Розпочиналася активна науково-дослідна діяльність вчених у галузі дошкільного виховання.

Впродовж 1960–1970-х років продовжувалась розширюватись мережа дошкільних навчальних закладів. Було прийнято Постанову Ради міністрів УРСР «Положення про об'єднану дошкільну дитячу установу (ясла-садок)» (1960). Будо розроблено першу обов'язкову до виконання «Програму виховання в дитячому садку» (1962), що постійно оновлювалась та перевидавалась.

Як зазначає І. Улюкаєва, в цей період налагодилася система курсів, семінарів, нарад дошкільних працівників, що сприяло підвищенню кваліфікації педагогічних кадрів. Станом на 1964 р. близько 70 % кадрового складу персоналу дошкільного закладу мало педагогічну освіту [4, 5].

Т. Степанова виділяє 1963–1970 рр. як етап усвідомлення проблеми наступності в роботі дитячих садків та школи, оскільки у програмах з'являються розділи, що зорієнтовані на подальше навчання в школі (грамота, розвиток мовлення) [6].

У 1974 р. було прийнято постанову «Про стан і заходи по дальшому розвитку дошкільних закладів в УРСР», в якій йдеться про необхідність розширення мережі дошкільних закладів у ряді областей та недоліки підготовки в дитячому садку до школи. Актуалізація наукових пошуків спонукала до низки досліджень змістовно-методичних аспектів дошкільного виховання. Вперше запропоновано розпочинати навчання в школі з шестирічного віку.

Вчені зазначають, що у 1980-х роках було завершено уніфікацію змісту, методів та форм організації дошкільного виховання. Так, з метою здійснення єдиної політики в галузі дошкільного виховання наказом Міністерства освіти СРСР було затверджено у 1984 р. «Положення про всесоюзну міжвідомчу раду з питань суспільного дошкільного виховання». Виходить «Типова програма виховання і навчання в дитячому садку» (1984), яка могла варіюватися, зберігаючи основний зміст.

Висновки. Аналіз наукових джерел відкриває великий масив теоретичних та практичних здобутків з організації дошкільного виховання в Україні. Основні тенденції та акценти розвитку дошкільного виховання змінювалися залежно від суспільно-політичних подій та соціального замовлення. Період 1920–1930-х років характеризувався активним науковим пошуком шляхів забезпечення ефективної діяльності дитячих установ, що супроводжувався відкриттям відповідних наукових інститутів та секторів, впровадженням у практику перших методичних інструкцій та рекомендацій, керівництв та програм виховання дітей дошкільного віку. Для другої половини ХХ ст. характерним було вивищення дошкільного виховання.

Активні дослідження проблем дошкільного виховання сприяли підвищенню рівня організації методичної роботи, що вплинуло на його якість та дало поштовх для розвитку подальших наукових досліджень. Загалом друга половина ХХ ст. стала дуже плідною, проте цей період недостатньо представлений у дослідженнях науковців, що не дозволяє цілісно відтворити картину історико-педагогічного процесу та відкриває перспективи для подальших досліджень.

Джерела

1. Бондар О.В. Становлення та розвиток системи дошкільного виховання в УРСР (1919–1933 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» / О.В. Бондар. — Харків, 2006. — 21 с.
2. Дітковська С.О. Становлення системи дошкільного виховання в УРСР (1917–1929 рр.) / С.О. Дітковська // Наук. вісн. Південноукр. держ. пед. ун-ту ім. К.Д. Ушинського : (зб. наук. пр.). — Одеса, 2003. — № 9/10. — С. 99–107.

3. Про реорганізацію мережі і системи педагогічної освіти. Постанова РНК УРСР від 11.08.1930 р. // Бюлетень Наркомосу УРСР. — 1930. — № 40. — С. 633.
4. Улюкаєва І.Г. Історія суспільного дошкільного виховання в Україні : навч. посіб. — Вид. 4-те, доп. — Донецьк : ПАНДОН-XXI, 2013. — 238 с.
5. Улюкаєва І.Г. Становлення та розвиток суспільного дошкільного виховання в Україні ХХ — початку ХХІ століття / І.Г. Улюкаєва // Вісник Глухівського держ. пед. ун-ту. — 2010. — Вип. 16. — С. 28–32. — (Серія «Педагогічні науки»).
6. Степанова Т.М. Трансформація змісту передшкільної освіти в історії розвитку вітчизняної дошкільної педагогіки (кінець ХІХ–ХХ століття) : [монографія] / Т.М. Степанова. — К. : ВД «Слово», 2011. — 424 с.
7. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України). — Ф. 166. — Оп. 15. — Т. 2. — Спр. 1568.
8. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України). — Ф. 166. — Оп. 15. — Спр. 2406.
9. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України). — Ф. 166. — Оп. 15. — Спр. 2189.

В статье рассмотрена история становления системы дошкольного образования в Украине в 20–80-е годы XX в. Охарактеризованы особенности развития общественного дошкольного воспитания. Отмечено период возвышения его как науки и образовательного звена. Рассмотрено развитие организации методической работы в детских садах.

Ключевые слова: дошкольное воспитание, организация методического сопровождения, детский сад.

The article reviews the history of a system of preschool education in Ukraine in 20–80s of XX century. It examines peculiarities of public preschool education. It focuses on the period of its rise as a science and education unit. It discusses development of methodological work in kindergartens.

Key words: preschool education, arrangement of methodological support, kindergarten.